אור הצפון — כח של נטיה

כח של נטיהקוראים אנו בקריאת שמע פעמים ביום: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים". ואמרו חז"ל בספרי (דברים יא): "כיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לעבודה זרה וכו' כיון שפוסק מדברי תורה כאילו הולך ומדבק בעבודה זרה ". דרעיון זה רחוק מהבנתנו כי האם בזה שסר לרגע מן התורה נדבק מיד בעבודה זרה? אולם מפרשתו של אדם הראשון אנו למדים על יסוד זה, כאשר יתבאר.

כבר עמדנו למעלה על גדולתו של האדם הראשון יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, שהיה מלא חכמה עד מאד, כפי שהקדוש ברוך הוא העיד עליו ואמר למלאכי השרת: "חכמתו מרובה משלכם", ואף לאחר שחטא ונכשל: בעץ הדעת, אין לשער גדולתו ותוקף דעתו למעלה למשכיל, עד שאברהם אבינו האדם הגדול בענקים נתאוה להקבר במערת המכפלה מפני שאדם הראשון קבור שם. (פרקי דרבי אליעזר לו). ויש להתבונן משום מה נענש בעונשים כה נוראים שגורש מגן עדן ונקנסה עליו מיתה לו ולכל דורותיו הבאים אחריו עד סוף כל הדורות? והלא חטאו היה כאמור, דק מן הדק עד אין נבדק, עד שמלאכי מעלה השכלים הנבדלים לא הרגישו בו מאומה מן החטא, ותמהו ושאלו להקדוש ברוך הוא: "מפני מה קנסת מיתה על האדם?" (שבת נה). ואף הוא בעצמו שחכמתו, כאמור, מרובה משלהם, לא הבחין היכן נעוץ היה חטאו, וטען לפני ה': "האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל", כלומר: מכיון שהיא נתנה לו מותר היה לו לאכול. כי בינה יתירה ניתנה באשה יותר מבאיש (נדה מה), ואם היא הורתה הלכה שמותר, לא היה לו לפקפק בדבר. ולא עוד אלא שאם גם חוה בעצמה אכלה, ודאי דבר המותר הוא ולא היה לו לחשוש כלל. וברור כי זאת היתה התנצלותו של אדם הראשון על אכילתו מעץ הדעת, כי הלא לא דיבר אדם הראשון חס ושלום דברים בטלים לפני הקדוש ברוך הוא, ואם הוא טען "האשה אשר נתת עמדי וגו", ודאי היתה כוונתו בזה לומר: "הרי אתה נתת לי את האשה לעזר, ואתה הוא שנתת לה בינה יתירה ממני, חייב אני לשמוע בקולה, ובטוח הייתי שלא אכשל על ידה". ואם כן איפוא, למה נענש?

אולם כבר אמרו חז"ל על התנצלות זו שאמר: "האשה אשר נתת עמדי" - שכאן כפר בטובתו של מקום". בזה שהדגיש ואמר "אשר נתת עמדי", היתה כאן כפירה בטובה, כלומר: בתוך עומק לבו של אדם הראשון היתה. איזו פגימה בהכרת טובתו של מקום. אמנם המלאכים לא הבחינו בזה ואף הוא לא הרגיש בכך, אבל ה' יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות העיד כי היה בזה איזה פגם בתוך לבו של אדם הראשון מכח מדה או דעה. וזהו שאמר הכתוב "ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה" ואמרו חז"ל (סנהדרין לח): "איכה - אן נטה לבך" כלומר: היתה, כאן איזו נטית לב צדדית.

והנה. נטיה זו כנקודה קטעה וכתם דק בתוך לבו של אדם הראשון יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, הכתה שורש פורה ראש ולענה בכל מין האנושי. לאחר כמה דורות. בדור הפלגה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא רוב טובה והם מרדו בו ובנו מגדל לעלות השמימה ולהקים שם עבודה זרה וכו', כתוב: "וירד ה' לראות וגו' אשר בנו בני האדם", ואמרו חז"ל (בראשית רבה לח) "בני האדם מה תלמוד לומר? וכי בני חמורים וגמלים היו? אלא בני אדם הראשון שכפר בטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי". הרי שכל המקור לעבודה זרה היה בדבור של אדם הראשון שאמר: "אשר נתת עמדי". בנטיה קלה זו בתוך עומק לבו של אדם הראשון נעוץ השורש שממנו יצאה המרידה הגדולה של כל הדוד ההוא כנגד הקדוש ברוך הוא.

ולא זו בלבד, אלא שגם עליו עצמו אמרו חז"ל (סנהדרין שם): "אדם הראשון מין היה, שנאמר איכה וכו'", ולכאורה יש לתמוה היאך אפשר להעלות על הדעת כי האדם הגדול שאת חטאו לא הכיר שום נברא. כאמור, היה באכילתו מעץ הדעת משום מינות? ואמנם מצינו עוד שחז"ל אמרו (עירובין יח): "חסיד גדול היה וכו'". אלא אלו ואלו דברי אלהים חיים. אף כי חסיד גדול היה ועמד בחסידותו כל ימיו, וגם חטאו היה דק מאד וכו' כנ"ל, בכל זאת מכיון שבתור עומק פנימיות חדרי לבו נתגלתה איזו סטיה כלשהי והפסק כלשהו בעליתו התמידית בניגוד לכלל "אורח חיים למעלה למשכיל", ראו בה בשמים כעין מינות. ואף כי בדבריו שאמר "האשה אשר נתת עמדי וגו'", היה פסק הלכה שהוא מחויב לשמוע בקולה, בכל זאת "כל לבבות דורש ה'" (דברי הימים א, כח) פירוש: ה' דורש שכל הלב של האדם יהיה שלם עם ה' יתברך, ואם ה' החוקר לב ובוחן כליות מוצא פגם כזה, אין לבבו שלם עם ה' וקוראים לו מין. ואולם תביעה דקה כזו אפשר לתבוע רק מאדם, כי דוקא מתוך כך שהאדם גדול לאין שיעור וראשו מגיע השמימה יש מקום לתבוע אותו על פגימה קלה כזו שמלאכי השרת אינם יכולים אף להשיגה.

הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ח:י) שמלאכי השרת טעו בו באדם ובקשו לומר לפניו קדוש והרי יש בזה טעות חמורה עד מאד לחשוב על נברא שהוא בורא, ואין לך עבודה זרה גדולה מזו, ובכל זאת לא מצינו שהמלאכים נענשו, כמו הנפילים אשר היו בארץ בימים ההם, שהיו מלאכים, ומשום שחטאו הפילו אותם משמים לארץ (ראה ילקוט בראשית מד). ולמה לא באו מלאכים אלה על עונשם ולא השליכו אותם ארצה? אלא מכאן שהמלאכים אף על פי שגדולים הם מאד בשכלם שהוא שכל נבדל רוחני טהור, מוגבלים הם בשכלם, ומכיון שראו באדם חכמה רבה ונפלאה כזו שהיא למעלה מהשגתם, עלולים היו לטעות בו ולחשוב עליו שהוא בורא, ואינם נתבעים על זה. אבל לא כן האדם, הוא עולה עליהם במדרגות רבות, שתובעים אותו על אשר לא הבחין והכיר אף את הנטיה המוטעה הקלה הצפונה בתוך מעמקי לבו, והוא נענש עליה בעונשים איומים כאלה, שנטרד וגורש מגן עדן, נתמעטה קומתו ודמותו, ונקנסה עליו מיתה לו ולדורי דורותיו. ולא עוד אלא שנטיה קלה זו נחתמת כעבודה זרה וקוראים אותו מין.

הוא הדבר אשר אמרנו, כי השגותיו של האדם גדולות הן לאין שיעור. מצינו בחז"ל (בראשית רבה ח): "בשעה שקרא האדם שמות לכל הברואים, אמר לו הקדוש ברוך הוא: ואני מה שמי? אמר: לך נאה להקראות ה', שאתה אדון לכל, אמר הקדוש ברוך הוא: אני ה', זהו שמי שקרא לי אדם הראשון", רואים אנו כמה גדול האדם שקרא שמות לכל הברואים, היינו שהכיר את הבריות כולם, והתאים להם שמות לפי טבעם ומהותם. וגם את המלאכים הכיר אדם הראשון עם כל הכחות המופלאים שיש בהם כמו: מיכאל באחת, גבריאל בשתים וכו' (ראה ברכות ד). כי אצלו לא נחשבו המלאכים יותר משאר הנבראים, ואף כי הם נבדלים מכולם בשכל נבדל מכל מקום עומדים הם, ככתוב (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ועוד הגיע האדם למעלה עליונה כזו שקרא את הקדוש ברוך הוא בשם, ואמר: "לך נאה להקראות ה' שאתה אדון לכל", היינו שהסתכל אדם הראשון בכל חלל העולמות בשמים ובארץ ובכל היצורים והבחין והכיר בכל דבר קטן וגדול את אדנותו יתברך, ואמרו "אתה אדה כל"!

ומכיון שכך, משום שיש בו באדם כחות נעלים ונפלאים כאלו, להכיר את כל הבריאה במהותה האמתית, אסור היה שתחול בו איזו נטיה שהיא שתוכל להטעותו, ומשום זה נתבע עליו ונענש בעונשים כה איומים ונוראים. ולא על כגון זו בלבד האדם נתבע, לא רק שלא יבוא הוא עצמו לידי טעות. אלא יש בכחו להיות מאיר ובא כנכון היום, עד שלא יחול שום טשטוש שהוא בשכלו הגדול, שלא יתכן אף רצון מאיזה צד שהוא לבוא ולהטעותו, כי במקום האור אין שליטה כלל לחושך.

מצינו בחז"ל (שבת נה): "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר: 'ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו', כלבב דוד אביו הוא דלא הוה, מיחטא נמי לא חטא, אלא מה אני מקיים: 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו'? ההיא כר' נתן וכו' הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא הלך וכו'". רואים אנו שגדולתו של האדם מגיעה עד כדי כך, שאם בקשו נשיו להסירו מאחרי ה' ללכת אחרי האלילים, כבר קוראים עליו: 'ולא היה לבבו שלם עם ה' ש'נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים', כלומר: שבשמים רואים בזה לבד שנשיו בקשו להטותו - איזו נטיה בתוך לבו לאלהים אחרים, שאם לא כן, לא היה יכול להיות מקום אף לרצון מצד נשיו לבקש להטעותו. וכזה היה גם חטאו של אדם הראשון, אף כי ודאי חסיד גדול היה ואסור לומר אחרת. (עי' ר"ח לסנהדרין שם), אלא שגם נטית לב כלשהי דקה מן הדקה תוך חסידותו אשר לא הכירו בה לא המלאכים ואף לא הוא בעצמו, ורק הקדוש ברוך הוא לבד הכיר בה, אף על פי כן גרמה לאחר כמה דורות לדור הפלגה של מינים בעולם.

ולא רק לאדם הראשון ולשלמה החכם מכל אדם - נאמרו הדברים הללו, אלא כולנו בני אדם אנחנו, בני אדם הראשון, וגם בנו מוטבע הכח הזה. וזהו מה שאמר הכתוב (דברים יא) "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים", כי אם יש מקום בלבו של האדם לאיזה פיתוי שהוא הגורם לסור מן התורה, הרי זה נקרא "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים", ויש בזה משום מינות. והם הם דברי הספרי שהבאנו שאם האדם פוסק מן התורה מיד נדבק בעבודה זרה. וכן אמר גם משה רבינו ע"ה בתורה (שם כט): "פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים" וגו', כלומר: אם יש בלב אדם איזה שורש שהוא אשר פונה מעם ה' אלהיו, כבר רואים בו כאילו הוא הולך לעבוד את אלהי הגויים. עד כדי כך שקולה וחמורה כל נקודה שלילית בלבו של האדם, ובכחה להכריע במהותו ולהוליכו שולל. למדים אנו מזה כמה צריך אדם להזהר בכך, כי אין שום אדם מובטח מזה. ויש אשר אף תוך לימודו מוסר בדביקות והרהורי תשובה, עלול הוא שתימצא בלבו איזו נטיה לא טהורה, ורואים בה שורש של מינות הגורמת הטעאות רבות והתכחשות בה'. על כל אדם, איפוא, לשים תשומת לב רבה לזה לשרש אחרי כל הטיה כלשהי ויהיה כל לבו דבוק בתורה ובה' יתברך.